

kolica I

varlam šalamov

Zlatna sezona je kratka. Zlata je mnogo, ali kako ga uzeti. Zlatna groznica Klondajka, prekomorskog suseda Čukotke, mogla je podići u život mrtve — i to veoma brzo. Ali trebalo je obuzdati tu zlatnu groznicu, učiniti puls ispirača zlata, nalazača zlata, ne grozničavim, nego, naprotiv, usporenim, čak jedva čujnim, toliko da bi se samo svetlucao život u umirućim ljudima. Rezultat je bio blistaviji od onog u Klondajku. Rezultat o kojem neće znati onaj koji se prihvata košarice i kolica, koji nalazi. Onaj koji nalazi — on je samo rudar, samo kopač, samo kamenorazbijač. On se ne bavi zlatom u kolicima. I to ne zato što »ne može«, nego od gladi, od zime, od umora, fizičkog i duhovnog.

Teško je dovesti na Kolimu milion ljudi u leto i dati im da rade, ali je moguće. A šta ti ljudi da rade zimi? Čime zimi zabaviti sto hiljada ljudi, milion ljudi? Da pijanče u Dausonu? Ili Magadanu? Klima je na Kolimi oštro kontinentalna, hladnoća je zimi do minus šezdeset stepeni, a kad je pedeset pet — to je radni dan.

Čitavu zimu trideset osme godine pojačavali su aktivnost i zatvorenici su ostajali u baraci samo pri temperaturi od minus pedeset šest stepeni, pedeset šest stepeni Celzijusa, naravno, a ne Farenhajta.

Cetrdesete godine taj stepen je bio snižen na pedeset dva!

Kako nastaniti kraj?

1936. godine je nađeno rešenje.

Odvoženje i priprema tla, eksplozije i razbijanje pijukom, utovar — bili su povezani na

mrtvo. Inženjeri su proračunali optimalno kretanje kolica, vreme njihovog vraćanja, vreme utovara lopatama uz pomoć pijuka, a ponekad i poluge za razgijanje stena sa zlatnim sadržajem.

Nije svaki vozio za sebe — tako su radili samo tragači samci. Država je za zatvorenike drugačije organizovala proizvodnju.

Dok je gurač gurao kolica, njegovi drugovi ili drug morali su uspeti da natovare nova.

To je taj proračun — koliko je ljudi potrebno za utovar, koliko za guranje. Da li su dovoljna dvojica u grupi ili su potrebna trojica.

U toj zlatnoj jami kolica su uvek bila zamenjiva. Svojevrсна beskrajna traka neprekidnog rada.

Ako je trebalo raditi s odvoženjem u rudniku, s konjima, to se obično koristilo »na tokupu«, na skidanju treseta, leti.

Da se odmah razumemo: treset je na zlatonosnom sloju u kojem nema zlata, jalovina.

Taj letnji rad na otkopu, s konjem, bio je na odvoženju treseta, otkrivanju peska. Otkriveni pesak odvozile su druge brigade, a ne mi. Ali nama je bilo sve jedno.

Otkop je, takođe, radio na smene: otkaćinjali smo prazan vagonet, zakaćinjali natovaren, već spremljen. Kolimski konvejer je delovao.

Zlatna sezona je kratka. Od druge polovine maja do polovine septembra — svega tri meseca.

Zato su, da bi plan bio ostvaren, smišljeni tehnički i nadtehnički recepti.

Jamski konvejer je minimum, iako su nas baš kolica na smenu lišila snage, primorala nas da se pretvaramo u iznurena tela.

Nije bilo nikakvih mehanizama osim žičare na čerkr. Jamski konvejer je ulog Berzinskog. Čim se videlo da će svaki otkop biti snabdeven radnom snagom po bilo kojoj ceni i u bilo kojoj količini, makar se dnevno dovozilo po sto parobrodova Daljstroja¹ — ljude su prestali da žale. I počeli su bukvalno izbijati plan. Uz puno odobrenje, razumevanje i podršku od gore, iz Moskve.

Ali kakvo zlato? Da na Kolimi ima zlata poznato je trista godina. Početkom aktivnosti Daljstroja, na Kolimi je bilo mnogo organizacija — nemoćnih, bezpravnih, u strahu da ne prekorače neku crtu u odnosima sa svojim zavrbovanim radnicima. Na Kolimi su bile kancelarije »Obojeni metali i zlato« i kulturni centar — svi su oni radili sa slobodnim ljudima zavrbovanim u Vladivostoku.

Berzin je doveo zatvorenike.

Berzin nije tražio puteve, on je gradio drum, kolimski drum kroz blata, planine — od mora...

Sa ruskog: Aleksandar Badnjarević

^{1/} Daljstroj — daleka izgradnja, najrasprostranjenija logorska oblast na krajnjem severoistoku SSSR, od reke Lene do Čukotskog poluostrva, obuhvata i kolimsko područje

nekoliko mojih života

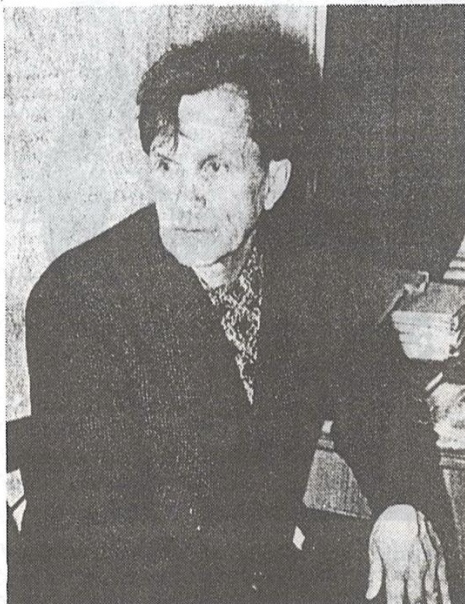
varlam šalamov

Stihove pišem od detinjstva. Čini mi se da sam stihove pisao uvek. Ipak...

Pedeset sedam mi je godina. Oko dvadeset sam proveo u logoru i progonstvu. Zapravo, još nisam star čovek, jer vreme se zaustavlja na pragu sveta gde sam proveo dvadeset godina. »Podzemno« iskustvo ne uveličava opšte životno iskustvo — »tamo« su sve mere pomerenje, a znanje stečeno »tamo« ne odgovara za »slobodan život«. Teško mi je da se vratim osećanjima detinjstva. A Kolimu nikad neću zaboraviti. Ipak su to različiti životi. Tamo nisam uvek pisao stihove. Valjalo je birati između života i stihova i napraviti izbor (uvek!) u korist života.

Dobro se sećam prvog svetskog rata, »nemackog rata«, kola sa regrutima, pijanim, »Poslednji sadašnji dani«, zarobljenih Nemaca koji su polovili sve gradske golubove. Od 1915. godine golub je u Vologdi prestao da se smatra za svetu pticu. Oba moja brata su bila u prvom ratu. Drugi brat, crvenoarmejac, hemijske čete, ubijen je na frontu u gradanskom ratu. Otac je posle sinoljeve smrti oslepeo i još čitavih trinaest godina je živeo slep...

Desilo se da u mom životu nije bilo čoveka koji bi im otkrio poeziju, rusku poeziju, koji bi pročitao sa mnom, živim jezikom, žive stihove Puškina. Ljermontova, Njekrasova. Kretao sam se pipajući, od knjige do knjige, laganim i rasipničkim putem. Hlebnjikov je postao moja potreba pre Puškina, Severjanin pre Bloka, Asejev pre Anjenskog. A da se i ne govori o vrhu ruske poezije — Tjutčevu. U mojoj mladosti nije bilo čoveka koji bi me naučio da volim stihove. Taj čovek biva školski učitelj, stariji brat, otac, majka. Moja majka je to mogla učiniti dosećao sam se kasnije kad sam, posle poslednjeg rastanka, mislio o njoj. Moja mama je bila čovek najtananije nervne organizacije. Sećam se, ona nije mogla zadržati suze kad je slušala muziku — svaku muziku, ne isključujući ni najživahniju. Simfonijski orkestar, klavir,

violina, dovodili su je u ushićenje, gotovo histeriju. Moja mama je znala beskonačnu količinu stihova — uglavnom klasika. U maminom sećanju su za svaku životnu priliku čuvani sve mogući citati u stihovima, mislim da su u njenom životu stihovi igrali veliku i potpuno realnu ulogu.

Stihovi su se u maminom pamćenju učvršćivali kao životna opažanja, a ne kao muzički akordi. Mama nije pokušavala da shvati tajnu delovanja umetnosti na čoveka.

Ne razlikujući mol od dura, mama je plakala. Tada su se pojavili detektorski prijemnici, gigantske antene. Hteo sam u maminu sobu da postavim sandučić sa slušalicama.

— Ne, ne. Ceo dan ću plakati.

Mnogo godina kasnije Pasternak mi je pričao da u bioskopu ne može da gleda gro-plan, suze nezadrživo teku.

— U filmskoj hronici prikažu nekog konja, a ja ridam.

Neočekivane suze odraslog čoveka nisu baš retkost...

Dobro pamtim februarsku revoluciju — kako je lako pao ogromni gvozdeni orač, poveza konopima i oboren sa zabata muške gimnazije.

Sećam se i oktobarskog prevrata — u Vologdi običniji od svrgavanja samodržavlja, ali istovremeno i značajniji po razgovorima odraslih, po opštoj zabrinutosti...

Dobro se sećam Kedrova — komandanta fronta, pamtim njegov vagon. Sećam se Letonaca — u plavim jahaćim pantalonama, koji u gradskom parku igraju bez dama, jedan sa drugim.

Čim bih završio učenje lekcija laćao sam se tajanstvene igre... iverjem, kutijama od šibica igrao sam za sebe Gogolja, Puškina i posebno Igoa i Aleksandra Dimu...

To teatralizovano prepričavanje svega pročitano go trajalo je čitavo detinjstvo. Očev orman za knjige uvek mi je bio na raspolaganju. Uostalom, Aleksandar Dima nije bio iz tog ormana.

1918. godine bile su konfiskovane plemićke biblioteke i na mestu gradskog zatvora, u centru grada, načinjena je radnička biblioteka. Godina poznanstva sa tom bibliotekom bila je veoma značajna za mene. Dima, Konan Dojl, Majk Rid, Viktor Igo — svi u zlatnom povezu — čekali su me svakog dana. Čitao sam i igrao sve pročitane romane redom.

Sećam se antireligijskih rasprava, koje su bile u velikoj modi. Moj otac — slepi sveštenik — odlazio je da se bori za boga. Ja sam pak lišen religijskog osećanja. Ali moj otac je bio vernik i smatrao je da su ta istupanja njegova obaveza, moralna obaveza. Vodio sam ga pod ruku, kao vodič. I učio se duševnoj čvrstini...

1926. godine prvi put je objavljen prijem na univerzitet po slobodnom konkursu. Pojavila se mogućnost da se čovek prijavi i stekne više obrazovanje.

Dve godine rada, kao štavljac u fabrici kože i likvidator nepismenosti, nisu baš bile od koristi za uspeh mog konkursnog ispita...

Valjalo je živeti štedljivo, preživeti leto, učiti do jesenjih ispita, ništa ne kupovati, naći jeftinu menzu, ne platiti stan, nabaviti kartu za biblioteku, i najvažnije — upisati se na kurseve za pripreme za univerzitet.

Kursevi su se plaćali, dosta skupo — trebalo je da platim oko četrdeset rubalja za učenje na njima. Na tim kursevima se moglo i noćiti — na istim stolovima za kojima smo učili...

Bio sam primljen na univerzitet... Moskva je tih godina kipela životom. Vođene su beskonačne rasprave o budućnosti planete...

Na Moskovskom univerzitetu, potresanom tim istim talasima, rasprave su bile posebno oštre. Tu je svaka odluka vlade razmatrana kao u konventu...

Isto je bilo i u klubovima. U klubu Tregorka starija tkalja je na mitingu odbacila objašnjenja, koja je dao lokalni sekretar ćelije.

— Dajte narkoma*, a ti pričaš nešto nejasno. I narkom se dovezao — zamenik narkoma finansija Pjatakov, i dugo je razjarena staroj tkalji objašnjavao u čemu je suština finansijske reforme...

Te rasprave su vođene bukvalno o svemu. I o tome da li će u komunizmu biti dugova... I o tome postoje li zajedničke žene u Furijeovoj falangi... Da li je potrebna advokatura, da li je potrebna poezija, slikarstvo, skulptura, a ako je potrebna — u kom obliku...

Moj život se podelio na dva klasična dela — stihovi i stvarnost. Pisao sam stihove, išao u književne kružoke, studirao — u to vreme sam ušao u mladi Lef, nekoliko puta sam bio u »Crvenim studentima« kod Seljvinskog... srećao se sa Sergejem Mihajlovičem Tretjakovim — »faktografom«.

Sergej Mihajlovič Tretjakov, visok, uskogrud, bio je čovek rešenih pitanja. Nije hteo da čuje o nekim sumnjama. Hoćeš da radiš, naučićemo, pomoći, nećeš — bog s tobom i put pod noge.

Kod njega se mogao naučiti novinarski posao... Pesnike ni buduće ni sadašnje Tretjakov nije voleo. I sam je bio pesnik, sastavljao je stihove, napisao je i čitavu poemu »Riči, Kino«, koja je posle preradena u pozorišni komad. Na Malu Bronu sam išao kratko zbog svoje tvrdoglavosti i zato što mi je bilo žao stihova — ne nećih stihova, nego stihova uopšte. U »književnosti činjenica« nije bilo mesta za stihove...

— A šta prvo pada u oči kad udeš u sobu? — Ogdledala, — rekao sam. — Ogdledala? — razmišljajući je pitao Tretjakov. — Ne ogdledala, nego prostor.

Tada sam radio u radio novinama »Radničko podne«.

— Evo, — rekao je Sergej Mihajlovič, — napišite za »Novi lef« belešku »Jezik radio reportera«. Slušao sam da valja izbegavati suštave glasove i tako dalje. Napisacete?

— Ja bih, Sergeju Mihajloviču, napisao o opštim pitanjima, — promrmljao sam bojažljivo.

Usko Tretjakovljevo lice se trglo, a glas je odjeknuo:

— O opštim pitanjima pišem ja! Više na Malu Bronu nisam išao. Spasen od duhovnog jarma »levog fronta« besno sam pisao stihove o kiši i suncu, o svemu što je u lefu bilo zabranjeno...

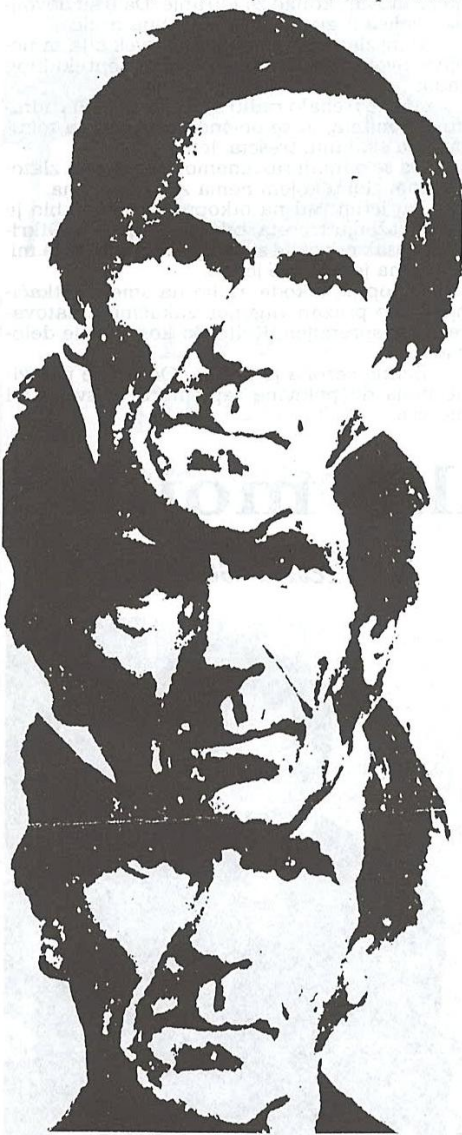
Moj život se od najranijeg detinjstva raspadao na dva dela, na dve strane...

Prvi — to je umetnost, književnost. Bio sam uveren da mi je sudeno da kažem svoju reč... baš u književnosti, u umetničkoj prozi, u poeziji.

Drugi je bilo učešće u tadašnjim društvenim borbama, nemogućnost udaljavanja od njih pri mojem osnovnom (kredo) — podudaranju reči i dela...

19. februara 1929. godine sam bio uhapšen. Radio sam na »Bereznikama«. Berzin me je zvao na Kolimu, na kolonizaciju kraja, ali ja sam odbio. Imao sam druge planove...

U Moskvu sam se vratio 1932. godine i čvrsto sam stajao na svojim nogama. Počeo sam raditi u časopisima, pisati. Prestao sam da primećujem vreme, naučio sam da u stihovima razlikujem svoje i tuđe. Trudio sam se da usijanim gvozdem istrebim sve tuđe. Danonoćno sam pisao. Razmišljao sam o priči, o njenim mogućnostima i formi. Naučio sam, kako mi se činilo, da shvatim zašto je u Mopasanovoj priči »Madmoazel Fifi« potrebna kiša. Napisao sam 150 siveza za priče, još nekorisćenih, oko 200 pesama. Avaj, moja tadašnja žena nije razumela stihove i priče i, dok sam bio na Kolimi, čuvala je štampano, a nije čuvala napisano...

Shvatio sam, takode, da u umetnosti ima mesta za sve i da nije potrebno gurati se i izgurivati bilo koga iz redova pisaca. Napiši sam, svoje... Napisao sam nekoliko priča i rado su ih objavili... Skupljao sam snagu. Pisao sam stihove, ali ih nikome nisam čitao. Pre svega sam morao dobiti »lice posebnog izraza«. Pripremao sam knjigu priča. Planirao sam: 1938. godine prva knjiga proze. Zatim druga knjiga. Zbirka stihova.

Kako sam tada živeo? Napišem, izdiktiram redakcijskoj daktilografkinji, »Oklop — prva ptica! — potpisujem, stavljam adresu i nosim u redakciju časopisa, lista, nema razlike. Sekretari su obično odgovarali: svratite kroz nedelju dana. Svratio sam kroz nedelju dana i dobijao odgovor — uvek poziti-

van. Tako je bilo s Gorkovljevim »Kolhoznikom«, s »Oktobrom«, s »Reflektorom«, s »Gudkom«, s »Lenjingradskom pravdom«, s »Oklo sveta«, u svakom časopisu je hvalisava reč delovala bezprekorno, čak nisam mogao da pomislim kako bi mogli da ne prihvate priču, nisam smatrao da je takav slučaj moguć za mene. Takva je bila sigurnost, čvrstina ruke. Izgledalo je da sam već našao ton, način i stil da delujem s licem s posebnim izrazom.

Taj način je delovao bezprekorno: sto procenta pogodaka. Za sebe, o sebi mislio sam tada, ne samo da će se talenat javiti, nego će se i biografija uvek javiti i iza mojih leđa izdiktirati, mojim perom će napisati sve što je potrebno.

U noći 12. januara 1937. godine pokušali su na moja vrata...

Od prvih zatvorskih trenutaka bilo mi je jasno da u hapšenjima nema nikakvih grešaka, da se odvija plansko uništenje cele »socijalne« grupe — svih koji iz ruske nacionalne istorije poslednjih godina nisu zapamtili ono što je trebalo zapamtiti...

Od 1937. do 1956. godine bio sam u logorima i progonstvu. Uslovi severa potpuno isključuju mogućnost pisanja i čuvanja priča i stihova — čak i kad bi bili »napisani«. Četiri godine u rukama nisam imao knjigu, novine. Ali posle se pokazalo da se stihovi ponekad mogu pisati i čuvati. Mnogo od napisanog — do sto pesama — nepovratno je propalo. Ali nešto se sačuvalo. 1949. godine radio sam kao bolničar u logoru, našao sam se na »šumskom službenom putu« — i sve slobodno vreme sam pisao: na poledini starih knjiga recepata, na listovima papira za pakovanje, na nekim vrećicama.

1951. godine oslobodio sam se robijanja, ali nisam mogao otplutovati sa Kolime. Radio sam kao bolničar blizu Ojmjakona u gornjem toku Indigirke, u zoni hladnoće, i danonoćno sam pisao u sveske koje sam sam pravio.

1953. godine sam otplutovao sa Kolime, naselio sam se u Kalinjinjskoj oblasti i u malom preduzeću za proizvodnju treseta radio kao agent tehničkog snabdevanja. Tresetišta sa »tresetašima« sezoncima bila su mesto gde je seljak postajao radnik, po prvi put se priključivao radničkoj psihologiji. Tamo je bilo dosta interesantnog, ali ja nisam imao vremena. Bilo mi je preko 45 godina, trudio sam se da prestignem vreme i pisao dan i noć — stihove i priče. Svakog dana sam se plašio, nestaće snage, više neće napisati ni reč, neću uspeti da napišem sve što sam želeo.

1953. godine u Moskvi sam se sreo sa Pasternakom, koji je nezasluzeno visoko ocenio moje stihove koje sam mu poslao 1952. godine.

Ujesen 1956. godine bio sam rehabilitovan, vratio sam se u Moskvu, radio sam u časopisu »Moskva«, pisao sam članke i beleške po pitanjima istorije kulture, nauke i umetnosti.

Tokom 1956. godine mnogi časopisi su uzimali od mene stihove, ali 1957. godine su mi sve vratili. Samo je časopis »Znamja« objavio šest pesama »Stihovi o Severu«.

1958. godine u časopisu »Moskva« br. 3. objavljeno je pet mojih pesama...

U izdavačkom preduzeću »Sovjetski pisac« izašla je nevelika zbirka »Ognjivo«...

Napisao sam nekoliko desetina priča s materijalom severa, dvadesetak skica.

Proza budućnosti mi izgleda jednostavna, bez pompe, s preciznim jezikom, gde samo s vremena na vreme nastaje novo, prvi put videno — detalj ili podrobnost, jarko opisani. Tim detaljima čitalac mora biti iznenaden i mora poverovati čitavoj priči.

Što se tiče stihova, kosmos poezije — to je njena tačnost, podrobnost. Jamb i horej, koji su poslužili najboljim ruskim pesnicima na slavu, nisu iskoristili ni hiljaditi deo svojih začudujućih mogućnosti. Plodotvorna istraživanja intonacije, metafore i slike su beskonačna...

Evo gotovo sve što sam želeo da kažem. Ovo nije autobiografija... Ovo je književna nit moje sudbine.

1964.

**Sa ruskog:
Aleksandar Badnjarević**

* narodni komesar (ministar).